

TÍÐARGREIN

Grundlóg fyri ALLAR borgarar?

Malan Marnersdóttir,
professari

Nú hava vit aftur eina samgongu, ið lovar okkum eina fólkaatkvøðu. Fyri sekstan árum síðani skuldi hon vera um eitt samráðingarúrslit við donskum stjórnina, sum ongantið kom. Nú skal fólkaatkvøða vera næsta ár um ta stjórnarskipan, ið byrjaði sum eitt grundlógaruppskot hjá “fullveldissamgonguni”, men sum eftir nógva togan aftur og fram er vorðið eitt uppskot um eina nýggja stjórnarskipan. Nýggj, tí vit hava longu havt eina frá 1948 og fingi eina nýggja í 1994. Tann stjórnarskipanin, sum talan nú er um, hava vit havt høvi til at lesa og hugsa um síðani 2006 uttan at nakað serliga breitt orðaskiftið hevur verið um hana. Nú skal altso brátt atkvøðast um hana, so skal hyggjast nærri at henni, skal tað vera nú. Ikki bara at kontroversiellu greinini, sum lýsir mannagongdina fyri, hvussu Føroyar kunnu taka seg úr samveldum, eitt nú úr tí núverandi danska, og hvussu tær kunnu fara upp í onnur samveldi.

Í desember í fjør segði Magni Arge, tjóðveldisumboðið á Fólkatíngi, at stjórnarskipanin fer at “nútímansgera føroyska fólkaræðið”. Nútímansgerast, ja takk, tað haldi eg, at uppskotið til stjórnarskipan skal, áðrenn tað fer til fólkaatkvøðu.

Kritikkurin

Nakað hevur verið frammi um uppskotið – tey trý drúgvu álitini frá grundlógar- og stjórnarskipanarnevndini undantikin. Marna Jacobsen skrivaði skilagott og engagerað, tá ið uppskotið varð sent í hvørt hús í 2006. Eg hugsi eisini um tað, sum kvinnufeløg um landið førdu fram í sambandi við navnið á fólkateljingini í 2011.

Marna fýltist á kynjabyðið í uppskotinum til grundlóg, sum tað æt fyrst, men sum nú kallast stjórnarskipan. Altso at tað eru ‘løgtingsmenn’ og ‘løgmaður’, ið eiga lóggevandi og útinnandi valdið í landinum eftir uppskotinum. Marna vísti aftur argumentinum, at ‘maður’ upprunaliga merkir menniskja og vísti á, at tað er nakað síðani, at tað altíð var so vist. Nú er tað bara soleiðis, tá ið tað við makt

skal vera soleiðis. Annars merkir ‘maður’ í gerandismáli ‘mannfólk’.

Fólkateljing – manntal

Vit høvdu orðaskiftið um, at fólkateljingin endiliga mátti vera eitt ‘manntal’ og víst var bæði til ta mál-søguligu merkingina hjá orðinum ‘maður’ og til fólkateljingina í Betlehem um tað mundið, tá ið Jesus var føddur. Í 2011 vóru fólk, sum kendu seg so útihýst av málburðinum í fólkateljingini, at tey lótu seg ikki telja, hóast tað var revsivert at gera tað. Forkonan í Javnstøðunevndini helt beinleiðis, at heitið ‘manntal’ var tápuligt, men mælti kortini frá at boykotta fólkateljingina.

Hvør fer illa?

Tá ið tað kemur til orð og orðaval í ítøkiligum teksti, veldst um stíl og hvønn tú vilt tala til. Fara vit eitt sindur formalistiskt til verka og hyggja í *Samheitaorðabókina*, finna vit, at samheitini hjá orðinum ‘maður’ eru ‘húsbóndi, kallvera, nakar, persónur’. ‘Persónur’ er eisini einasta samheitið orðabókin hevur fyri ‘menniskja’. Men lög-persónur? Løgtingspersónur? Nei, ha? Høvuðstrupulleikin er væl ‘løgmaður’, tí tey í tinginum eru ‘løgtingslimir’. Men tað má hjá kreativum fólki bera til at finna ella gera hampilig hugtøk fyri hesa uppgávu. Tað vil siga, um tað verður raðfest, at kvinnur skulu vera umfataðar í ásetingunum um lóggevandi og útinnandi völdini í grundlógartekstinum.

Tann tøgningin, sum hevur valdað um mansmálburðin, tykist ikki vera tí at ‘tann, ið tigur, samtykkir’,

tí einki annað uppskot er komið. Tvíhildið verður soleiðis um, at javnstøða skal ikki siggjast aftur í málsligum verki, tá ið tað kemur til landsins leiðslu. Í aðrar mátar verður gjørt eitt og annað – kanska ikki nokk – fyri at fáa betri javnstøðu í almennar nevndir, á arbeiðsmarknaðinum og á lögting. Demokratia finst og arbeiðir við at fáa “javnari kynsumboðan í politikki”. Hvussu vit brúka málið, orða okkum í talu og skrift m.a. um politikk, er við til at skapa javnstøðu.

Tí hvør er tað nú, sum fer illa av, at tann helvtin av fólkinum í Føroyum, sum kennir seg málsliga útihýsta í uppskotinum til stjórnarskipan, veruliga verður umfatað í málsligum verki.

Og tó ber stundum til

Nú er tað ikki soleiðis, at alt er galið, og uppskotið skal koyrast á vestfallið. Meginparturin av tí er í finasta lagi. Tað er frálíkt at fáa okkara politisku-, vinnu- og privatu rættindi sum borgarar í Føroyum tryggjað. Og tey eru væl lýst og frágingin. Tað eru bara nakrar fáar greinir, sum lættliga kundu verið bøttar.

Uppskotið til stjórnarskipan er tó ikki heilt samt við seg sjálvt. Tí tá ið tað lýsir dómandi valdið er ein heil lógargrein, ið eitur ‘Løg-rættufólk’. Tey eru tað, sum vit í dag vanliga kalla nevningar – í ensku týðingini av lógaruppskotinum, sum Grundlógarnevndin læt gera í 2004, eru ‘løg-rættufólk’ týdd til ‘jury’. Orðið ‘løg-rættufólk’ er gjørt burtur úr einum avgomlum heiti,

sum hoyrði til gamla lögtingið, sum var ein rættur, har lögmaður var formaður og lög-rættumenn mannaðu tingið. Tað ber altso til at nútímansgera og demokratisera summi heiti langt inni í demokratiska maskinrúminum. So hví ikki eisini aðrastaðni?

LOL

Lesur tú lógaruppskotið sum ein tekst, sum tú væntar tær hevur eitt ávíst stig í stíli, gerst tú reiðiliga bilsin og kanska skrivar tú LOL – ella FÍS (flenni í skelli-látri) – í marguna, tá ið tú kemur til lógargreinina um, at “Nú reka menn grind á land upp!” Eitt er tað, at bara menn reka grind, tað er vist als ikki beint. Kanska meina grundlógarskrivararnir, at tað bara eiga at vera mann-fólk, ið reka grind?

Harafturat er orðaraðið í setninginum púra av lagi, “reka grind á land upp!” Tað er tað, tí at setningurin er tikin beinleiðis úr Seyðabrævinum frá 1298, og tá var hetta ivaleyst gott og vanligt orðarað. Setningurin hoyrir til tað søguliga og siðbundna í lógaruppskotinum.

Tað siðbundna byrjar í Formálanum, sum sigur “Føroyar verða skipaðar eftir nútíðar tørvi á siðarv okkara við fólkaræði, lógræði, rættindum og skyldum”. Í fyrsta lagi skal setningurin væl standa í nútíð, “Føroyar eru skipaðar...”. Tað er í finasta lagi at tað verður gjørt “eftir nútíðar tørvi”, men er “á siðarv okkara” krøkt uppi? Hvussu við nútíðar demokratiskum tørvi, sum kanska ikki kunnu fyrast aftur til siðarvin?

Mál skapar hugburð

Júst mál og málburður hava tað fyri at broytast eitt nú so hvørt sum tørvin broytist og fjøltáttast. Vit forma lív og tilveru okkara gjøgnum máli, tá ið vit tosa og skriva um tað. Mál er ikki bara eitt tekniskt samskiftisamboð, tað er eitt samskiftisamboð, sum samstundis skapar vitan, tilvitan og ikki minni fatan og kenslur. Gjøgnum málið skapa vit fatan av heiminum, og broytingar í heiminum krevja, at vit laga málið eftir tí – eitt nú viðhvørt smíða orð fyri nýggj fyrbrigdi og samanhag.

Siðaarvin liggur tungt oman á lógaruppskotinum við orðingunum um menn, ið stýra, lóggeva og reka grind. Kann tað hugsast, at tað av tí sama er ivasamt, um tað vinnur frama á fólkaatkvøðuni?

Tí hví er tað so ringt at finna smidligar nútíðarligar orðingar? Grundgevingin fyri ‘manntali’ var so tunn – at tað kemur fyri í Nýggja Testamenti og maður er menniskja – at hon kann ikki brúkast aftur.

Hví kann uppskotið til nýggja føroyska stjórnarskipan ikki við hóskaðum orðum bart út siga, at tað eru borgararnir í landinum, ið skulu setast í útinnandi, lóggevandi og dómandi völdini í staðin fyri at tað skal vera undirskilt?

Tann einastandandi móguleikin fyri tjóðskaparligari semju, sum formaðurin í Grundlógarnevndin í einum formáli í einum av álitunum sigur lógaruppskotið vera, hevði økst munandi, um tað ikki bara var onnur helvtin av borgarunum í Føroyum, sum fara at sleppa at lóggeva, seta lógirnar í verk og reka grind.

Í sambandi við orðaskiftið um fólkateljingina skrivaði Anna Ellingsgaard, sála, í eini grein, at nógvir studentaskúlanæmingar høvdu vent sær til málnevndina og undraðust á, at nevndin hevði mælt til at brúka hugtakið ‘manntal’. Saman við teirri helvtini, sum bæði hevur valrætt og er valbær, men sum tykist kenna seg útihýsta úr stjórnarskipanin, kunnu tey ungu kanska fella hana. Tí røddir eru jú frammi um, at tey 16 ára gomlu eiga at fáa valrætt til fólkaatkvøðuna næsta ár.

Er tað tí ikki vert at taka tey ungu og tey tilkomnu, sum mótmæla ógvusliga siðbundna mansmálburðinum, í álvara og tryggja stjórnarskipanarlógini flest móguligar atkvøður?